

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Conversations with Bourdieu: The Johannesburg Moment, by Michael Burawoy and Karl von Holdt,
Johannesburg, Wits University Press, 2011, xii + 236 pp., R216, ISBN 978-1-86814-540-9

Osman KOCAAGA

Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

osman.kocaaga@klu.edu.tr

Pierre Bourdieu'nün geliştirdiği *pratik teorisinin*, tüm teorik ve ampirik içeriğiyle birlikte kavramsal, metodolojik açılardan ve yararlandığı düşünürlerin, akımların zenginliği bakımından yaslandığı arka plan, onun farklı düşünürlerle, akımlarla, ideolojilerle, yaklaşımlarla, düşünce okullarıyla ne ölçüde ilişkili olduğu ve ne kadar özgün bir sentez oluşturduğu sorusunu da beraberinde getirir. Bourdieu'nün marksizm(ler)le olan ilişkisi de bu ilintilendirme örneklerinden yalnızca birisidir. Burawoy ve Von Holdt ele aldığımız çalışmada bu konuyu etraflı bir biçimde değerlendirerek Bourdieu'nün düşüncesinde marksizmin ne türden bir yer tuttuğunu, marksizm bağlamında yazdıklarının ne ölçüde özgün bir niteliğe sahip olduğunu ve Bourdieu tarafından marksizme hak ettiği değerin verilip verilmediğini analiz etmektedir. Ancak marksizmin hem uygulama alanı olan farklı coğrafyalar hem de teorik mülahazalar bakımından geçirdiği tarihsel dönüşümden kaynaklanan zenginliği hangi marksizmin ya da hangi marksistlerin Bourdieu ile diyaloga sokulacağı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Yazarların bu konuya getirdiği çözüm Bourdieu'nün teorisinde merkezi bir yer tutan sembolik tahakküm, sosyal bilimlerin kamusal görünümü, entelektüeller gibi ana temalara yakınsayan marksist yazarları (s. X) Bourdieu ile karşı karşıya getirmektir: Marx, Gramsci, Fanon, Freire, Beauvoir ve her ne kadar marksizmle belirsiz bir ilişkisi olsa da Mills örneklerinde olduğu gibi. Kitabın düzenlenmesinde Burawoy marksizmle olan ilişkiyi daha çok teorik yönelimleriyle açıklarken, Von Holdt Güney Afrika'daki tarihsel süreçler özelinde Bourdieu ve Marksizm ilişkisini inceler. Marksizmin süregelen canlılığı hakkında ve Bourdieu'nün düşüncesinin farklı bağlamlara uygunluğu ile Güney Afrika'nın geçmişi hakkında daha fazla müzakere ve tartışmanın fitilini ateşlemek umuduyla bir takım karşılıklı konuşma yazarların çalışma kapsamındaki hedefleri arasındadır (s. XI).

Burawoy'un düşüncesinde Bourdieu'nün marksizmle olan ilişkisi ele alınan marksist yazarla benzer konularda hangi düşünceleri öne sürdükleri, ortaklaştıkları ve farklılaştıkları noktalar, Bourdieu'nün ne ölçüde özgün ve kendi düşüncesinin yaratıcısı olarak görülebileceği temaları etrafında döner. Bourdieu, Marx ile karşılaştırıldığında sembolik malların politik ekonomisi açısından Marx'a ne ölçüde benzediği ve Marx'ı ne ölçüde ilerlettiği tartışılır. Gramsci olan ilişki tahakkümün derinliği ve sürekliliğindeki kaynaklar üzerine çekişme ve rızanın üretilmesi bağlamında ele alınır. Her ne kadar sömürgecilik hakkında Fanon ile Bourdieu ortak görüşleri olsa da bunun nasıl aşılabileceği konusundaki düşüncelerinin farklılıkları vurgulanır. Bourdieu'nün sembolik iktidar olarak gördüğü eril tahakkümün Beauvoir'ın feminizminin solgun bir kopyası olduğu ileri sürülür. Mills ve Bourdieu arasındaki ilişki farklı kıta ve yaşadıkları dönem itibarıyla yarım yüzyıllık zaman farkına rağmen sosyolojik ve politik projeleri paylaşmaları bakımından incelenir (s. 152). Burawoy kendisi ve Bourdieu arasında geliştirdiği diyalogda da tahakküm mekanizmalarını açığa çıkarmak için Bourdieu ve Gramsci arasında bir tavır sergileyerek tahakkümün ona maruz kalanlar açısından ne ölçüde bilindiği ve rızanın nasıl üretildiği konusunda alternatif bir yaklaşım getirir. Von Holdt ise Güney Afrika örneğinde marksizm ve Bourdieu'yü bir araya getirerek daha ampirik ve tarihsel temelli bir yaklaşımla çalışmada vurgulanan temalar etrafında bir analiz geliştirir. İlaveten Bourdieu'nün kavramları bizatihi açıklamaya çalıştıkları olgular ekseninde bizzat kendi öne sürdüğü düşünceler bağlamında da

değerlendirilir: yanlış tanıma (*misrecognition*) kavramının *Dünyanın Sefaleti*'ndeki görüşmecilerin içindeki buldukları sefaletin ne ölçüde farkında oldukları ve bunu nasıl dile getirdiklerini açıklamada ne ölçüde başarılı olduğunu sorgulayan örneklerde olduğu gibi.

Burawoy ve Von Holdt çalışmanın amacının, yönelimleri itibariyle marksist olan en azından bir grup rakibi Bourdieu'nün düşüncesinde yeniden canlandırmak olduğunu dile getirir. Onlara göre bu marksistler Bourdieu'nün pratik sezgisinin içindedir, bilinçaltında, habitusunun derinliklerinde dolaşırlar ve yalnızca nadiren açık seçik ve sözel bir biçimde ortaya çıkarlar. Amaç, her birinin diğerinden öğrenebilecekleri bir karşılıklı konuşma düzenlemektir (s. 10). Kuşkusuz yazarların bu yönde çabası gerek Bourdieücü teorinin gerekse de marksizmin daha ileri düzeylere taşınabilmesi için önemli bir aşamaya tekabül etmektedir. Çalışmanın marksizm ve Bourdieu üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılar için önemli açılımlar sağladığı, Bourdieücü toplumsal teori ile marksizmin problemleri konusunda aydınlatıcı analizler içerdiği ve hepsinden önemlisi Bourdieücü ve marksist teorinin kavramsal alet kutusunun bir araya getirilerek tahakküm, sömürü, meşruiyet, eşitsizlik, yeniden üretim, değişim, direniş gibi konularda araştırmacılara nasıl yeni araçlar sağlayabileceği dikkat çeken katkılardandır.

Bourdieu ve Marksizm ilişkisine iki yazarın yaklaşım biçimindeki farklılıklar kitap boyunca varlığını sürdürmekte ve bahsettiğimiz katkılara Burawoy'dan ziyade Von Holdt'un daha yakın olduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar Burawoy da kitabın muhtelif yerlerinde yukarıdaki amaca uygun bir söylem geliştirse de analizleri bazı çelişkiler ortaya çıkarır. Yukarıda farklı marksistler ve Bourdieu arasındaki ilişki analiz edilirken verilen örneklerde görüldüğü gibi bazen diyalogu aşan ve Bourdieu'nün aleyhine bazı tespitlere yer verildiği göze çarpar. Burawoy'un feminizm, marksizm ve Bourdieu arasındaki ilişkide Bourdieu'nün yazdıklarını Beauvoir'ın analizlerinin soluk bir kopyası olarak görmesi bir örnek olarak gösterilebilir. Bourdieu'nün geniş ölçüde omuzlarında yükseldiği devleri sessizleştirerek rakiplerine ve öncülerine karşı kibirli bir duruş sergilediğini öne süren (s. 13) Burawoy tersi bir durumu Beauvoir örneğinde Bourdieu'ye karşı sergilemektedir. Böylesi bir durumda diyalogun ne ölçüde mümkün olduğu sorusu haklı olarak sorulabilir. Ayrıca Bourdieu'nün her türlü sistematikleştirmeyi reddettiğine dikkat çeken ve çalışmasını tamamlanmamış, çatlaklarla, paradokslarla dolu olarak gören Burawoy (s. 13) birkaç sayfa ileride Bourdieu'nün kendine has kavramları, metodolojisi, teorisi, dergisi vs. olan bir sosyoloji okulu inşa ettiğini öne sürer. (ss. 20-21) Burawoy, Bourdieu'nün sosyolojisinin tamamlanmamış olduğunu söylerken haklıdır ancak arada önemli bir tercih farkı olduğunu da eklemek gerekir. Bourdieu, tüm çalışmasını bir *opus operatum* olarak görmekten ziyade bir *modus operandi* olarak görür. Habitus konusunda ise söyledikleri Bourdieu ve marksizm arasındaki diyalogun mümkün olup olmadığı konusunda şüphe uyandırmaktadır. Burawoy'a göre habitus, havalı bir ismi olan avam-popüler bir kavram (*folk concept*) olduğundan, bilimsel bir kavram olarak görülemez ve karakter veya kişilik olarak da çevrilebilir. (s. 197) Sembolik tahakkümün habitus aracılığıyla işlediğini öne süren Burawoy, eğer bu iddiasının geçerli olduğunu düşünüyorsa marksizmin Bourdieu'den öğrenebileceği çok fazla bir şey olmadığı belirtilebilir.

Von Holdt ise haklı bir biçimde, tespitlerimize paralel olarak, habitusun toplumsal değişimi açıklamadaki yetersizliği öne sürülerek kavramı topyekün ortadan kaldırmaya yeterli bir neden olup olmadığını sorgulamaktadır. Aynı zamanda kitabın hedefinin, amacının böylesi bir durumda ne ölçüde gerçekleştirilebileceğine dikkat çekmektedir (s. 207). Von Holdt'un bu tespitleri oldukça önemlidir. Burawoy'un Bourdieu'ye karşı tavrı ideolojik bir ton içermektedir. Von Holdt, marksizm ve Bourdieu arasında, kitabın sorunsalına paralel olarak, her anlamda bir denge sağlama arayışında iken, Burawoy marksizmi Bourdieu'nün aleyhine bir şekilde yükseltme çabası içerisindedir. Bu konuda başka örnekler de verilebilir. Bourdieu'nün eğitim, devlet konusunda kariyerinin erken dönemlerindeki olumsuz değerlendirmeleri, 1990'lardaki kamusal bir figür haline gelerek, entelektüellerin politik angajmanlarına yönelik daha önce söylediklerine ters bir biçimde müdahaleci bir politik tavır sergilemesi, bir çelişki örneği olarak görülmektedir. Burawoy, Bourdieu'yü daha önceki tercihlerini, analizlerini değiştirdiği ve bu nedenle

çelişkiye düştüğü yönünde eleştirirken Beauvoir'ın feminizme dair şüpheli yaklaşımı ve sosyalizm çerçevesinde kadınların özgürleşmesinin sağlanmasına yönelik düşüncelerini zaman içerisinde değiştirmesi ve daha feminist bir perspektife yaklaşmasına dair herhangi bir olumsuz değerlendirme yapmamaktadır.

Burawoy'un, Bourdieu'nün omuzlarında yükseldiğini öne sürdüğü marksist devler konusundaki yaklaşımı da bir başka önemli tespittir. Bourdieu'nün kendi teorisini geliştirirken marksizmden de çeşitli bakımlardan yararlandığı şüphe götürmez. Ancak Burawoy'un iddia ettiğinin aksine Bourdieu'nün teorisinin üzerinde yükseldiği devler Maurice Merleau-Ponty, Ernst Cassirer ve Gaston Bachelard gibi düşünürlerdir. Bourdieu marksizmden yararlandığından çok daha fazla bir biçimde bu düşünürlerden faydalanmıştır. Yine Bourdieu'nün marksizmle ilişkisi Burawoy'un öne sürdüğü kadar dışlayıcı değildir. E. P. Thompson, Raymond Williams, Eric Hobsbawm gibi marksistleri kişisel olarak da tanıyan ve çalışmalarını kendi dergisi *Actes de la Recherche en Sciences*'ta yayımlayan kişi Bourdieu'dür. Burada E. P. Thompson ve Bourdieu arasındaki ilişkiye daha yakından bakmak farklı marksizmler konusunda önemli noktaları açığa çıkarabilir. Bilindiği üzere Althusser'e karşı sert eleştiriler yönelten *Teorinin Sefaleti* (Thompson, 1994: 278) kitabında Thompson'ın Althusser ve Poulantzas gibi Marksistlere teorilerinin yanlışlığını giderebilmek amacıyla düşüncelerine başvurmalarını önerdiği kişi Pierre Bourdieu'dür. Althusser, Poulantzas ve Gramsci'den yararlanarak Fransız yapısalcı marksizminden etkilendiğini dile getiren Burawoy'un *Teorinin Sefaleti*'ni okumasına rağmen bu düşünceyi dikkate almaması ve farklı marksizmlerin varlığını göz önünde bulundurmaması düşündürücüdür. Bourdieu ve marksizm arasındaki ilişkileri analiz eden bir çalışmada Bourdieu'nün farklı marksistlerle olan ilişkisi marksizm(ler) üzerine yeniden düşünmeyi beraberinde getirmektedir.

Çalışma her ne kadar sembolik tahakküm, entelektüeller, sosyal bilimlerin kamusal yüzleri gibi temalar etrafında ilerlese de bazı Bourdieücü kavramlara daha az veriliyor oluşu bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bourdieücü pratik teorisinin iki önemli bileşeni olan *sermaye* ve *illusio* kavramlarına çalışma boyunca hiç yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. Burawoy ve Bourdieu arasındaki karşılaştırmada Burawoy'un kendi çalışmalarından örnekler vererek rıza üretiminin yanlış tanımının gücünün beceri düzeyiyle ilintilendirmesinden ziyade üretimin ideolojik ve politik aygıtlarına aracılığıyla ortaya çıktığını vurgulaması ve bunu oyun kavramıyla ilişkilendirmesi sembolik tahakküm mekanizmalarına farklı bir boyut katmaktadır. (s. 183-187) Burada yazar Bourdieu'nün psiko-sosyal eğilimlerden ziyade süreçlere vurgu yaparak oyun duygusunun önemini vurgular. Burawoy, bu konuda önemli bir noktaya değinse de Bourdieu'nün sembolik gücün kendiliğinden bir şekilde oluşmadığı ve enerji harcanması gerektiğine yönelik (Bourdieu, 1996: 456) vurgusuna yeterli derecede dikkati çekmemektedir. Burawoy'un iddiasının aksine Bourdieu sembolik emek aracılığıyla tahakküm mekanizmalarının ne ölçüde üretilebildiği sorununu çalışmalarında ampirik düzeyde ele alır. Meşruiyet ilişkilerinin kurulmasında habitus kavramı aracılığıyla psiko-sosyal süreçlere vurgu yapan Bourdieu aynı zamanda sembolik emek aracılığıyla da bu ilişkilerin yaratım koşullarını incelediği analiz nesnelere çerçevesinde ampirik örneklerle de gösterir.

Sonuç olarak *Conversations with Bourdieu* ortaya koymaya çalıştığımız boşluklarına ve problemlerine rağmen, özellikle de Von Holdt'un gerek Marksizme gerekse de Bourdieücü düşünceye eşit mesafeli duruşunu da akılda tutmak ve Burawoy'un yukarıda bahsettiğimiz eleştirilerindeki ideolojik tonu yumuşatmak kaydıyla, literatüre oldukça önemli sayılabilecek katkılar sağlamaktadır. Birkaç yıldır Bourdieücü sosyal teori ve tahakküm mekanizmaları üzerine çalışmalar yürüten bu satırların yazarı söz konusu çalışma aracılığıyla Bourdieücü teorinin kavramları, metodolojisi ve tüm yönleriyle birlikte hangi açılardan güçlü veya zayıf olduğu ve bu teoriden nasıl yararlanılabileceği konusunda oldukça önemli noktalar keşfetmiştir. Aynı keşiflerin tahakküm mekanizmaları, meşruiyet ilişkilerinin üretilmesi, sömürü, toplumsal değişme, yeniden üretim, direniş olanakları üzerine çalışmalar yürüten araştırmacılar tarafından da deneyimleneceğini ileri sürmek mümkün görünmektedir.

Kaynakça

Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, Laureatta C. Cough (trans.), California: Stanford University Press

Thompson, E. P. (1994). *Teorinin Sefaleti*, Ahmet Fethi Yıldırım (çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık